

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2008 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2009

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2008

2

Vilnius 2009

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2008

2

Vilnius 2009

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2009

© Straipsnių autoriai, 2009

PUBLIKACIJA

ZIGMANTAS KIAUPA

RANKRAŠTINĖS ĮVAIRENYBĖS IŠ PRAEITIES. 1. XVIII A. VIDURIO LIETUVIŠKA PRIESAIKA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų raštijos lietuvių kalba bibliografai yra suregistravę keliasdešimt XVII–XVIII a. priesaikų lietuvių kalba¹. Dalis jų jau yra paskelbta, dalis dar ne. Čia skelbiama dar nežinota XVIII a. vidurio priesaika. Ji priklauso teismo priesaikų grupei, kai valstiečiai būdavo pasitelkiami teismuose kaip liudininkai, dažniausiai sprendžiant žemės valdų ribų ginčus².

Skelbiamoje priesaikoje liudijama, kad 7 valstiečiai prisiekė teisingai parodę dviejų bajorų valdų ribas. Priesaiką priėmė ir surašė Upytės pilies teismo teisėjas Liudvikas Belazaras (*Białozor*), jam talkino Upytės pavieto vaznys (jenerolas) Antanas Šimanavičius (*Szymanowicz*). Akivaizdu, kad šie bajorai mokėjo lietuviškai, nes suprato valstiečių priesaiką lietuvių kalba ir sugebėjo ją lietuviškai užrašyti.

Priesaika nedatuota, popieriaus vandenženklis (pašto ragas) datos nustatyti nepaveda. Edmundo Laucevičiaus sudarytame XV–XVIII a. Lietuvoje naudoto popieriaus vandenženklių atlase³ tarp daugiau kaip šimto vandenženklių su pašto ragu atmainų

¹ Žr.: *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius, 1969, p. 489–542; *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, *Papildymai*, Vilnius, 1990, p. 85–110.

² Teismo priesaikų lietuvių kalba žinoma daugiausia. Kitą, mažesnę priesaikų lietuvių kalba grupę sudaro XVII–VIII a. dvarų urėdų priesaikos. Apie jas: Z. Kiaupa, Vertingi kalbos ir istorijos paminklai, *Kultūros barai*, 1984, Nr. 4, p. 56–57. Šio straipsnelio antraštė patyrė gerai sovietmečio atmosferą parodančias permainas. Autorinė antraštė buvo „XVII–XVIII a. lietuviškos dvarų urėdų priesaikos“. Žurnalo redakcija mielai priėmė tekstą skelbti, bet iš spaudos jis išėjo su pakeista antrašte. Numanu, kad redakcija, vengdama cenzorių iš Glavlito ar partinių ideologinių priežiūrų numanomų priekaištų, o gal jau juos išgirdusi, pakeitė klasiniu požiūriu ydingą antraštę (*dvarų urėdai* – išnaudotojai!) neutralia.

³ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius, 1967, Nr. 2948–3092.

atitinkančio popieriaus, kuriame surašyta skelbiama priesaika, vandenženklį, nėra. Tačiau gana tiksliai datuoti priesaiką padeda joje minimi įvairias pavietų pareigūnų pareigas ėję bajorai. L. Belazaras Upytės pilies teismo teisėju buvo 1738–1747 m.⁴, Upytės pateisėjas 1724–1755 m. buvo Pranciškus Belazaras⁵, Smolensko pastalininkas tarp 1738–1743 m. buvo Kristupas Bistramas⁶. Taigi priesaika turėjo būti surašyta tarp 1738–1743 m.

Žemių valdų, kurių ribos buvo nustatomos ar tikslinamos, savininkai Honas ir Grauskas buvo smulkūs žemvaldžiai. Kur buvo jų valdos, nėra nustatyta. Tačiau priesaikoje minimi vietovardžiai leidžia apytikriai numanyti, kur vyko priesaikoje aprašytas veiksmas. Hono dvaras Padaičiai (priesaikos tekste kilm. *dwarą Padayczia*) sietinas su Padaičių kaimu Biržų rajono Pabiržės seniūnijoje (apylinkėje)⁷. Biržų rajono Smilgių seniūnijoje (apylinkėje) yra Griciūnai (*Gryciunu*), Jokubonys (*Jokuboniu*) ir Ratninkai (*Ratniku*)⁸. Su XX a. antrosios pusės – XXI a. pradžios vietovardžiais lieka nesusietas *Tubiszkiu* įvardijimas, bet tai netrukdo pasakyti, kad veiksmas vyko dabartiniame Biržų rajone, į vakarus nuo Biržų, už tuometinės Biržų kunigaikštystės ribos. Priesaika galėjo būti surašyta suinteresuoto asmens – Hono Padaičių dvare.

Priesaikos kalba yra gana švari, lauktinų polonizmų nedaug. Lenkiškai įvardijami socialiniai reiškiniai, neįprasti lietuviškajame kaime ar atnešti iš dvaro kalbos. Tai bajoriškųjų pareigų įvardijimas: *podseka* – pateisėjo, *postalaws* – pastalininko, taip pat *wielmazna* – dauggalio, *milstos, mil[y]stos* – malonybės. *Paddoni* – valdiniai ir *groniczios* – ribos, lietuvių kalboje įsitvirtinusios *pona* ir *dwarą* irgi yra sąvokos, atėjusios iš dvaro vartosenos. Bažnyčios dėka priesaikos formuleje atsirado *Trayces* – Trejybės. Todėl tikrais buitinais barbarizmais telaikytini *sprawiedliway* – teisingai bei y – ir.

Skelbiant sutvarkyta didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba bei skyryba. Santraukos išskleistos įrašant praleistas raides laužtiniuose skliaustuose.

⁴ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, tom II: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczanki, Warszawa, 2009, s. 512.

⁵ Ten pat, p. 500.

⁶ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, tom IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa, 2003, s. 154.

⁷ Žr.: *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinybas*, d. II, parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas, Vilnius, 1976, p. 208.

⁸ Ten pat, p. 91, 106, 258.

Valstiečių, liudijančių apie žemės valdų ribas, priesaika

[Padaičiai, 1738–1743]. Valstiečių, liudijančių apie bajorų Hono ir Grakausko žemės valdų Upytės pavieta ribas, priesaika.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1275 – Belazarai, ap. 1, b. 701, l. 1.

Vienas lapas. Rašyta pirmojoje lapo pusėje, antroji pusė tuščia. Be datos ir surašymo vietos. Jos hipotetiškai nustatytos pagal tekste minimus asmenis ir vietovardžius. Popierius ir rašysena taip pat XVIII a. vidurio.

Mes, wiray Ławrynas Jasiunas, Motieias Waytonis paddoni Wielmazna pona Bielazara podsedka Upites, Dziłnas Andris, Dawidas Patris, Dziłnas Indrusis, Jurgis Matiosziunas paddoni Jo mił[y]stos pona Bistrama podstalaws Smolenska, Patras Pakarklis paddonas Jo mil[y]stos pona kapitona Bistroma prisiekiam Ponuy Diewuy Traycey Szwentey Wienatianuy y Panney Szwencjiawsiey ant ta, kaypo ziami y pie-wos groniczios Tubiszkiu, Ratniku, Jokuboniu yr Gryciunu, prigulincziu Jo mil[y]stos pona Hona, prigulinczios ing dwara Padayczia tikray yr sprawiedliway parodiam, pa-sakiam yr parwiadiam a ziames Jo mil[y]stos pona Grakowska nieka nia uzemiam yr nia priemiam tikray yr sprawiedliway. Ant ka teysingay prysiekiam, teyp mums Pone Diew padok.

Expleverunt Juramentum Ludwik Białozor sędzia grod[zki] p[owia]ttu upitskiego m[anu] p[ropria]

Michał Antoni Szymanowicz jeneral JKmci p[owiatu] upickiego